17th International Scientific Conference 2025

Sessions of the Faculty of Education

https://doi.org/10.36007/5390.2026.50

AZ ANTIK VERSELÉS SZEREPE KOVÁCS ANDRÁS FERENC KÖLTÉSZETÉBEN

Emil JEZSÓ[11]

ABSTRACT

THE ROLE OF QUANTITATIVE VERSE FORMS IN THE POETRY OF ANDRÁS FERENC KOVÁCS

The study focuses on certain distinctive phenomena in the poetry of one of the contemporary Hungarian poets, András Ferenc Kovács, with special emphasis on the ancient verse forms. Its aim is to identify, distinguish, and compare the metrical structures used by the poet. Both rule-following and unconventional variations of specific verse forms are presented through selected poems, followed by metrical and prosodic analysis. The poet has lots of unusual aspects, including his stylistic diversity, the intertextuality in his works, and the various "masks" he uses. This part is followed by the introduction of particular verse forms and their appearances, beginning with iambic, continuing with trochaic, and then dactylic structures. The study also discusses the hexameter and the distichon, and concludes with an examination of the connections between quantitative and Japanese verse forms.

KEYWORDS

András Ferenc Kovács, quantitative verse forms, contemporary poetry, prosody, poetry

BEVEZETÉS

Európa verstani hagyományai a legerőteljesebben az időmértékes verseléshez kötődnek, ez alól a magyar sem kivétel, sőt, magyar különlegességként is tekinthetünk rá, hiszen költészetünkbe rendhagyó módon illeszkedett be. A már a felvilágosodás korában is elterjedt versforma egész a kortárs költészetig eljutott, máig gazdagon használják. Kortárs költőink gyakran alkalmazzák, megújítják és variálják az időmértékeket. Az egyik kortárs magyar költőnk, Kovács András Ferenc munkássága nagyszerű példa erre, hiszen művei közt számos különlegességet találhatunk. Formák és műfajok keveredése mellett gyakran nyúlt egzotikus formákhoz is, amiket saját stílusára szabva alkalmazott. Jelen tanulmány az időmértékes versformákkal foglalkozik, azok különleges megjelenéseit és keveredését igyekszik bemutatni.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC A SZAKIRODALOM TÜKRÉBEN

Kovács András Ferenccel az évtizedek során sokat foglalkozott a szakirodalom, ami egyáltalán nem meglepő, hiszen egy tehetséges és elismert kortárs költőről van szó, aki számos különleges

[11] Mgr. Jezsó Emil, Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Angol Nyelv és Irodalom és Magyar Nyelv és Irodalom Didaktika (doktorandusz), jezsoe@gmail.com

alkotást tudhat magáénak. Költészete a kilencvenes években vált igazán meghatározóvá, mind a fiatal költőkre való hatás, mind a kritikusok pozitív értékelése szempontjából (Gács, 2002).

A munkásságában megjelenő sajátosságok rövid meghatározása közel lehetetlen feladatnak tűnik, verseiben ugyanis nem egy kizárólagos, teljes életműre kiterjedő egyéni és folytonosan visszatérő statikus hang szólal meg, ő inkább valami újat próbált: a költői sokszínűséget. Életművében megannyi formával és műfajjak kísérletezett, számos hangot megszólaltatott (Kolozsi, 2004). Ez persze nem azt jelenti, hogy saját hangját nem érvényesítette. A *Sibi canit et musis* című versében költői önértelmezést fedezhetünk fel, az egyediség és egyszeriség felmutatását. Költészetében megjelenik a két egymással ellentétes pólus, a sokszínűség és az egyediség egybecsengése (Gács, 2002). Munkásságát tovább színesítik azok az alkotások, melyekben más szerzőket szólaltat meg, legyen szó imitációról, mottóról, ajánlásról vagy épp paródiáról. Elődei és kortársai, magyar nyelvű alkotók és a világirodalom nagy alakjai egyaránt felbukkannak műveiben. Mindennek természetes velejárója az intertextualitás gyakori megjelenése is (Kolozsi, 2004). Kovács András Ferenc nemcsak idéz, hanem az idézés által új kontextussal ruházza fel a szövegeket (Fried, 1995). Az efféle munkái közül a legjellegzetesebbek Caius Licinius Calvus verseinek fordításai, illetve az ókori költő nevében írt versei. Először a töredékeket fordította, majd kibővítette saját archaizáló műveivel, melynek eredménye olyan lenyűgöző, hogy megfelelő háttértudás nélkül talán nem is tudnánk különbséget tenni fordítás és mesterkélés között (Gács, 2002).

Ennek kapcsán meg kell említenünk a maszkok mögé bújás tradícióját is. Kovács András Ferencet illették már az „álarcos költő” jelzővel is Calvus-költeményeivel kapcsolatban. A műfordítás tudományát körülölelő nézeteket már-már nevetségessé tette fiktív műfordításköteteinek megjelentetésével. Az álarccal való játszadozást még szokatlanabbá teszi, hogy Calvus-versei „fordításának” egy részét saját nevén, másik részét pedig egy, a 19–20. század fordulóján munkálkodó fiktív költő, Lázáry René Sándor álnevén publikálta, amihez a kor stílusát is imitálta. Ezek a fordítások elszórtan jelentek meg különböző irodalmi lapokban országszerte, de mennyiségük indokolttá tette egy teljes, önálló kötet megjelentetését is. A versek száma meghaladja a százat, amiből tizenhét költemény tulajdonítható Lázárynak (Tar, 2015). Polgár Anikó *Catullus noster* című monográfiája bevezető fejezében kifejti, hogy a fordítások esetén a szöveg csak mint fordítás áll rendelkezésre az olvasónak, ami tehát egy fiktív viszonyrendszert feltételez az eredeti textussal (Polgár, 2003). Kovács András Ferenc Calvus-verseinél viszont nemcsak a viszonyrendszer fiktív, hanem ennek a rendszernek a léte is, ami pedig paradox helyzetet eredményez, hiszen olyan viszonyrendszer alapján lehetne csak összehasonlítani a műveket, ami valójában nem is létezik (Kerti, 2019). Mindez csak egy része a Kovács András Ferenc költészetében fellelhető számos tartalmi és formai bravúrnak. Az imitálás, fordítás és álfordítás, valamint az önálló alkotás formai sokszínűséget eredményez, s az ebből fakadó lehetőségeket megragadva eme tanulmány az antik verselés szerepéről és rendhagyó megnyilvánulásairól szól.

A Kovács András Ferenc költészetében előforduló időmértékes versformák

A költő köteteiben a szabadversek, ütemhangsúlyos versek és egzotikus formák mellett az időmértékes, antikizáló verselés elemei is gazdagon fellelhetőek, s szinte minden versmértékre akad nála példa.

Mint általánosan a magyar időmértékes verselésben (Csehy & Polgár, 2018), úgy Kovács András Ferenc költészetében is a jambikus mértékek fordulnak elő leggyakrabban. A jambikus

versláb egy rövid (egymorás) és egy hosszú (kétmorás) szótag kapcsolatából jön létre. Tisztán jambusokból álló versekkel ritkán találkozunk, legfeljebb ilyen verssorokkal. Nála a jambus leggyakoribb helyettesítő verslábaként a spondeus figyelhető meg. Erre sok példát találhatunk, többek közt a *Wiener Blut* című verse is ilyen.

A költő gyakran utal a használt formák nevére a versek címében vagy alcímében, de néhol még a tagolással, a szünetek megjelölésével is így tesz. Ilyen például a *Szent Ambrus képmása Mediolanumból*, ami egy ambroziánus megoldás. A négy jambusból álló versformára nemcsak a címben utal – hiszen maga a forma Szent Ambrusról kapta a nevét (Csehy & Polgár, 2018) –, hanem a formára jellemző cezúra pontos megjelölésével is. További példák az *Eléggé drámai jambusok* és *A mintajambus egyre drámaibb* című alkotások, melyek frappáns módon utalnak a drámai jambus formájára. Jambikus verseivel kapcsolatban megemlítendő az a számos anakreóni dal is, melyek műfaji vagy verstani kötődésére szintén előre utal, például a *Csurgói bordalokból (Csokonais anakreóni)* vagy az *Anakreóni dallam* esetében is.

Az *Aranyos vitézi órák* című anakreóni dal esetében bár nincs explicit műfaji utalás a címben, megannyi más jellegzetességgel találkozhatunk. A versben az anakreóni hetes formája stabilan megmarad, és legtöbb esetben a sorok tiszta jambusokból állnak, mindössze néhányszor jelenik meg spondeus. Az összesen 128 sorból álló versben 51-szer szerepel az „arany” szó, ami a tagolásnál szinte minden esetben egy jambust képez; emellett kétszer jelenik meg az „Aranka” név, ami hasonlóképp segíti elő a jambus megjelenését. Az egyik verssorában előfordul az arany angol megfelelője, tehát a „golden” szó. Érdekes, hogy a verssorba ezt is olyan bravúrosan építi be, hogy az szintén tiszta jambusokból álljon:

„Te Golden Gate, te szansájn”
∪ – | – – | ∪ – | –

(Kovács, 2019, 23. old.)

A szó a szövegközegbe pontosan úgy illik be, hogy a verslábak megfeleljenek az anakreóni hetes formai elvárásainak. További jellegzetesség, hogy ebben a sorban a „Gate” szót verstani elemzéskor annak kiejtése szerint kell figyelembe venni. Erre Kovács András Ferenc költészetében több példa akad, sokszor épít idegen nyelvű szavakat költeményeibe, melyeket szinte kivétel nélkül mindig a kiejtés szerint kell elemezni. Az idegen szavak kiejtés szerinti leírása, ami megfigyelhető ugyanebben a sorban, szintén gyakori a költőnél. A „szansájn” szó minden bizonnyal az angol „sunshine” kiejtés szerinti magyar leírása. Kifejezetten érdekes, hogy egy sorban két angol kifejezést használ, kétféle írásmóddal, ám mindkét esetben megfelel a formai követelményeknek.

A jambikus mértékekről térjünk is át a trochaikusokra, hiszen ezekre is akad bőven példa a költő munkásságában. A trocheus tulajdonképpen a jambus fordított változata. Egy hosszú és egy rövid szótag kapcsolatából keletkezik (Csehy & Polgár, 2018). Az egyik legismertebb trocheusi sorokból álló magyar költemény Csokonai Vitéz Mihály *A Reményhez* című verse. Mint tudjuk, Kovács András Ferenc számos alkalommal imitál más költőket, az intertextualitás kifejezetten gyakori eszköze, így nem meglepő, hogy Csokonai-imitációval is találkozhatunk. A *Debreceni rögtönzés* épp A Reményhez átirata, melyre már az alcímben is utal: *Könyvheti szózat – harsány, Hódolat, hála Csokonainak.* Az alábbi részlet a vers első négy sora:

„Földiekkel játszó
– ∪ – – – –

Égi tűnemény,
– ∪ – ∪ –
Szép, öröknek látszó
– ∪ – – – –
Könyvbe tűnt Remény!”
– ∪ – ∪ –

(Kovács, 2014, 98. old.)

Láthatjuk, hogy az első két sor szó szerinti idézés A Reményhez című versből, a következő két sor pedig részben igazodik az eredetihez. Ilyen idézési technikákkal a vers további részeiben is találkozhatunk. Néhány helyen Kovács András Ferenc az eredeti versben spondeussal helyettesített verslábakat az új szavak beiktatásával trocheusra cserélt saját változatában. Tartalmi szempontból természetesen eltér az eredeti műtől, ami nem is olyan meglepő annak tudatában, amire az alcímben is utal – könyvheti szózat. A szöveg kifordításával ezáltal néhol parodisztikus hatást kelt. Erre az egyik szembetűnő példát a vers utolsó versszakának kezdősorai kínálják: Égiekkel játszó / Földi tűnemény!

Ez utóbbi sorban, valamint a fentebb idézet részlet második sorában is észrevehető egy licencia, mégpedig a tűnemény szó használata a tünemény helyett. Ha a szó rövid, ü-s változatát használta volna, akkor pirrichius keletkezett volna a sor közepén, vagy akár anapesztus egy csonkalábbal való összevonással. Ez azonban túlságosan kizökkentette volna a gondosan trocheusokban írt sorokat, így indokolt a licencia; nem mellesleg ezáltal hű maradt Csokonai változatához, aki szintén így írta a szót.

Csakúgy, mint az eredeti versben, ebben is megjelenik az egyik trochaikus kólon, a hipodochmius (– ∪ – ∪ –). Trochaikus kólonokkal több versében találkozhatunk, még „Calvus-fordításai” között is.

Daktilikus formák ugyancsak feltűnnek a költő életművében; akadnak kifejezetten érdekes variánsok is. A daktilus a görög versek egyik leggyakrabban használt verslábai közé tartozik: egy hosszú és két rövid szótagból áll, így az ereszkedő verslábak egyike. Az ilyen formát használó versekben általában spondeusokkal is találkozunk, mely utóbbi a daktilus helyettesítő verslába. A kortárs költészetben leggyakrabban hexameter formájában fordul elő, de más egységekben is megtalálható. Kovács András Ferenc kólonokkal is vegyítette a daktilikus verslábakat, amelyek így szokatlan verssorokat alkotnak. Ilyen verse például a *Csokonai-rögtönzés, némileg átigazítva*, mely a Requiem Tzimbalomra című kötetben található:

„Mint devizában a drága halikra,
- ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ - -
Bennem is úgy nyüzsög ám ama szikra!
- ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ - -
Pfuj, pökök én a nyöszörgő báva palikra,
- ∪ ∪ | - ∪ ∪ - - | - ∪ ∪ - -
Búra, kebelre, reményre, fenyérre meg árva csalitra —
- ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ || - ∪ ∪ | - -
Másra aligha.”
- ∪ ∪ - -

(Kovács, 2019, 54. old.)

A költeményben több érdekes jelenség is megfigyelhető. Formai szempontból és szótagszám alapján akár azt is gondolhatnánk, hogy szabadversről van szó. A verssoroknak többféle verstani elemzése lehetséges. Az első és a második sort feloszthatjuk három daktilusra és a sorok végén egy-egy spondeusra. A másik megoldás, hogy mindkét sorban az első két daktilust adoniszi kólon követ. A harmadik sorban ez csak fokozódik: ha daktikusokra bontjuk, akkor öt verslábból álló sort kapunk, melyből három daktilus, kettő pedig spondeus. Felmerülhet viszont az a megoldás is, hogy az első versláb, a daktilus után két adoniszi kólon követi egymást, az ötödik sor pedig mindössze egy kólonból áll. Ez a jelenség a vers második versszakában is megjelenik, ráadásul ott két sor is van, ami szimplán egy adoniszi kólonból áll. A negyedik sor egyéni jelenség a versben: egy szabályos hexameter, ráadásul holodaktilikus, bukolikus diezérissel.

A főleg daktilikus mértékekből álló hexameterek egyáltalán nem számítanak ritka jelenségnek a magyar költészetben (sem). Az európai irodalom tulajdonképpen a hexameterekkel kezdődik. A hat verslábból álló verssor képlete a következő: – ∪ ∪ | – ∪ ∪ | – ∪ ∪ |– ∪ ∪ | **– ∪ ∪ |** **– –**, melyben az első négy daktilus bármelyikét – akár az összeset – spondeusra lehet cserélni. Az ötödik versláb a klasszikus hexameterben mindenképpen daktilus, az utolsó pedig spondeus. A kortárs irodalomban a formai követelmények meglazulnak, már nem szükségszerű az utolsó két versláb kötöttségét betartani.

Rendhagyónak tekinthető példa a költő *Japán hexameter* című verse, melyben játszadozik a verslábakkal. A haiku szabályait betartva írta a háromsorost, ám ha a teljes szöveget egy sorba rendezzük, akkor a hexameter szabályos képletét figyelhetjük meg:

„nőszirom árnya az ég – tücsök álma is édes alatta”
\- ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - -
(Kovács, 2007, 3. old.)

Ehhez csak adalék, hogy a sor csak daktilikus verslábakból áll – az utolsón, a szabályszerű spondeuson kívül –, ezért holodaktilikus hexameterről van szó. Tagolását és szimbólumrendszerét tekintve pedig egy hagyományokat betartó haikunak nevezhető.

A hexameterek kapcsán meg kell említenünk a disztichont is, amely mai értelmezésében egy olyan kétsoros versforma, melynek első sora hexameter, a második pedig pentameter (Csehy & Polgár, 2018).

Kovács András Ferenc számtalan disztichont tudhat magáénak. E különleges jelenséggel többek között *Szüreti ének* című költeményében találkozhatunk. Ez tulajdonképpen egy leoninusokban íródott disztichon. A rímekkel dúsított verse Babits Mihály *Új Leoninusok* című versének átfogalmazott változata. Az vers első két sora a következő:

„Ősszel a hegy leve **csurran**, a nyári öröm **tovasurran**:
\- ∪ ∪ | - ∪∪ | - ∪ || ∪ | - ∪ ∪| - ∪ ∪ | - -
távol a dús **aratás**, dörmög a lusta **darázs**.”
\- ∪ ∪ | - ∪ ∪ | - || - ∪ ∪| - ∪ ∪ | -
(Kovács, 1999)

Észrevehető, hogy a versben minden lehetséges helyen daktilus áll, tehát holodaktilikus verssorokról van szó. A metszet előtt, a hasnál álló, valamint a sor végén, a faroknál található rímek alkotják a visszhangos leoninust. A hexameteres sorban láthatjuk a harmadtrochaikus

metszet megjelenését, hiszen a harmadik versláb első rövid szótagja után metszi a metrumot, ezáltal létrehozva egy trocheusi lábat.

Az időmértékes versformák egzotikus versformákkal való keveredése szintén egy különleges, transznacionális jelenség. Számtalan verset írt japán formák szabályait követve (vagy épp tudatosan nem követve) úgy, hogy közben az antik verselésnek is megfelt. A már korábban bemutatott *Japán hexameter* csak egy a sok példa közül.

A japán versformák több típusa hódított teret a magyar költészetben is. A legelterjedtebbek a haiku és a tanka – Kovács András Ferenc ilyen típusú művei között is. A haiku eredetileg három sorból, 17 morából álló vers, öt-hét-öt szótagra bontva. Ez a forma inkább utal, semmint kifejt. Gyakran az ellentétre (tsuikura) épül: az első két sora ellentétes az utolsó, harmadik sorral. A tankát a haiku őseként tartjuk számon, szintén öt és hét szótagos sorokból áll, viszont itt öt sorral számolunk (Csehy & Polgár, 2018).

Noha szótagszámláló és viszonylag szigorú szabályok által korlátozott versformákról beszélünk, Kovács András Ferenc néhol úgy játszadozott a szótagszámokkal és verslábakkal, hogy azok egyszerre felelnek meg az időmértékes verselés és a japán formák szabályainak – legalábbis részben. A *Pa-pa-pa-pa-pa-pa-pamm* című költeménye jó példa a két verselési típus párhuzamos megjelenésére. A hosszúvers háromsorosokra tagolódik, mindegyik versszak követi a haiku formai szabályait, és némileg egymáshoz is kapcsolódnak.

A japán formával való kísérletezés másik érdekes eredménye a haiku háromsoros versszakának egy sorba való írása. Az ilyen formában írt verse a címében is utal az eltérésre: *Horizontális haiku.*

„Kileng a föld, mint hosszú mondatéj, milyent nem mond ki senki.”
∪ – | ∪ – | – – | – –| ∪ – | ∪ – | – – | ∪ – | –

(Kovács, 2014, 170. old.)

A mindössze egy verssorból álló költeményt ugyancsak érdemes az időmértékek szerint is megfigyelni. Ebből a szempontból ez egy jambusokból álló verssor, melyben a jambust néhol spondeus váltja, valamint – a haiku szótagszámlálása miatt – megjelenik a sorvégi csonkaláb. A vers „ellenpólusa” a *Függőleges haiku*, ami pedig a haiku és a képvers keveredésének eredménye.

BEFEJEZÉS

A megemlített jelenségek és művek természetesen közel sem fedik le azt a szerteágazó, különlegességekből és rendhagyó alkotásokból álló, versrendszereket ötvöző hálózatot, melyet Kovács András Ferenc munkássága alkot. A tanulmány főként az antik versformákra és azok variánsaira fókuszált. Ezek közül is olyanokra, melyekben több különlegesség fedezhető fel, tehát semmiképp sem jelenthetjük ki, hogy a teljesség igényével íródtak.

A szakirodalmi áttekintést követően olyan időmértékes versformák, illetve versek kerültek bemutatásra, melyek valamilyen módon rendhagyók, eltérnek a hagyományoktól. A jambikus mértékek közül az ambroziánus és az anakreóni dalok kerültek bemutatásra – utóbbi esetében konkrét példát is elemeztünk. Ezt követték a trochaikus formák, melyben egy példán keresztül az intertextuális viszonyokra is kiutaltunk. A sort a daktilikus versforma és a hexameter követte, ahol szintén érdekes jelenségeket ismertettünk, amit a disztichonok különleges változatai követtek. A sort a japán versformák időmértékes variánsai zárták.

Mindezzel sikeresen bemutattuk a költő egyedi stílusát, formákkal való játszadozását és újításait. Megmutattuk, hogy a monoton, statikus hang helyett őt a költői sokszínűség jellemzi, ami mind formai bravúrjainak, mind az általa használt intertextuális jelenségeknek köszönhető. Végezetül a transznacionális poétika megjelenését is láthattuk, főként (de nem kizárólagosan) az egzotikus formák által. Elmondható tehát, hogy Kovács András Ferenc gyakran nyúl a hagyományhoz, de szinte minden esetben saját stílusára szabva alkalmazza, megújítja annak örökségét.

MEGJEGYZÉS

Ezúton szeretnék köszönetet mondani doc. Mgr. Polgár Anikó, PhD. tanárnőnek a tanulmány megírásához nyújtott szakmai támogatásáért és tanácsaiért.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csehy Z. & Polgár A. (2018). *Gyakorlati magyar verstan. Oktatási segédlet.* Comenius Egyetem, Pozsony.

Fried I. (1995). Kölcsey Ferenc „költözködő" verssorai Kovács András Ferencről. Idézetek és a mai versalkotás. *Tiszatáj, 49*(4), pp. 69–82.

Gács A. (2002). *Miért nem elég nekünk a könyv – A szerző az értelmezésben, szerzőségkoncepciók a kortárs magyar irodalomban.* Kijárat Kiadó, Budapest.

Kerti A. E. (2019). A „maszklehullás poétikája" – Kovács András Ferenc „Calvus-verseinek" elidegenítő gesztusairól. *Jelenkor, 62*(9), pp. 910–916.

Kolozsi O. (2004). Kinek a hangja? Kovács András Ferenc: Weöresiáda. Váteszi szózat utókoromhoz! *Tiszatáj, 58*(12), pp. 64–69.

Kovács A. F. (2008). Eléggé drámai jambusok. *Jelenkor, 51*(10), pp. 1044–1045.

Kovács A. F. (1999). Hét kis etűd gyerekeknek. Szüreti ének. *Forrás, 31*(7–8), https://epa.oszk.hu/02900/02931/00013/pdf/

Kovács A. F. (2007). Japán hexameter. *Forrás, 39*(11), pp. 3–6.

Kovács A. F. (1994). *Lelkem kockán pörgetem.* Jelenkor – Kriterion, Pécs – Bukarest. https://opac.dia.hu/record/-/record/PIMDIA7965

Kovács A. F. (2019). *REQUIEM TZIMBALOMRA.* Magvető Kiadó, Budapest.

Kovács A. F. (1988). *Tűzföld hava*. Kriterion Kiadó, Bukarest.

Kovács A. F. (2014). *York napsütése zengő tombolás*. Magvető Kiadó, Budapest.

Polgár A. (2003). *Catullus noster – Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben.* Kalligram Könyv- és Lapkiadó, Pozsony.

Tar I. (2015). Kovács András Ferenc egyik álarcra. *STUDIA LITERARIA irodalom- és kultúrtudományi folyóirat*, *54*(1–2), pp. 159–170. https://doi.org/10.37415/STUDIA/2015/54/4080